

811.163.41

81:39(=163.41)

<https://doi.org/10.18485/kij.2022.69.2.8>

ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 11.10.2022.
Прихваћен: 21.11.2022.

СТЕРЕОТИП О БАЛКАНУ И БАЛКАНЦИМА У СРПСКОЈ ЈЕЗИЧКОЈ СЛИЦИ СВЕТА**

У раду се на основу методолошких поставки лублинске школе когнитивне етнолингвистике профилише стереотип о Балкану и Балканцима у језичкој слици света говорника српског језика. Особине етнокултурног стереотипа утврђују се: 1) кроз анализу системских језичких чињеница садржаних у описним речницима српског језика (РСАНУ, РМС, РСЈ); 2) посредством резултата експерименталних истраживања вербалних асоцијација у асоцијативним речницима (АРСЈ и ОАРСЈ), као и 3) истраживањем јавног дискурса: а) публицистичких текстова у електронским медијима и б) разговорног језика – репрезентованог коментарима читалаца на онлајн-вести и дискусијом међу корисницима друштвених мрежа. Циљ је да се кроз језичку анализу релевантних извора осветли стереотипна перцепција Балкана као географског и друштвено-културног простора и утврде особине које лингвокултурна заједница приписује његовим становницима у наивној слици света српског језика.

Кључне речи: стереотип, етник, Балканац, Балкан, језичка слика света, етнолингвистика, српски језик.

Уводне напомене. Предмет истраживања у овом раду представља стереотип о Балкану и Балканцима у језичкој слици света говорника српског језика. Анализи језичког материјала на основу којег се профилише стереотип приступамо преваходно из позиције когнитивне етнолингвистике, користећи методологију Ј. Бартмињског и лублинске школе етнолингвистике, али имајући у виду и сродна лингвистичка истраживања лингвокултуролошке оријентације чији је циљ реконструкција културних концепата, стереотипа, те анализа семантике и културне конотације колективно експресивне лескике. Приликом утврђивања особина етнокултурног стереотипа о Балканцима у српском језику осврнућемо

* jovana.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

** Истраживање у овом раду спроведено је уз подршку Фонда за науку Републике Србије, 7750183, у оквиру пројекта Јавни дискурс у Републици Србији – PDRS.

се и на неке резултате социолошких студија о Балкану и Европи као стереотипизираним геополитичким и друштвено-културним просторима, будући да је слика балканских етника у српској лингвокултури умногоме условљена политичким приликама и друштвеним односима на Балкану последњих неколико деценија.

Теоријско-методолошки оквир истраживања. Етнолингвистичка истраживања усмерена су ка реконструкцији слике света која је оваплоћена у језику и представља одраз културних концепата, идентитетских обележја етноса, менталитета, образаца понашања и колективног система вредности у једној друштвено-језичкој заједници (Бартмињски 2011: 19). Предмет анализе у радовима етнолингвиста представљају културно стереотипни појмови, који имају нарочиту вредност у одређеној лингвокултури, а истраживање је најчешће конципирано тако да аутор, увидом у језички материјал – лексички, фразеолошки, паремиолошки слој, те разне типове текстова, синтаксичке конструкције и шире контексте у њима, формира сложену когнитиву дефиницију жељеног појма. Према Ј. Бартмињском (2011: 93), „главни циљ когнитивне дефиниције јесте да одговори на питање о начину поимања предмета од стране говорника датог језика”, тј. о начину на који говорници концептуализују свет и категоризују појаве у свету посредством језика. Језичка слика света, према Бартмињском, представља интерпретацију стварности садржану у језику, а резултат је субјективне перцепције говорника тог језика о свету, људима, стварима, догађајима и др.

Стереотип из угла лингвистичких и социолошких теорија. Један од централних појмова когнитивне етнолингвистике јесте стереотип, као стабилан елемент језичке слике света у коме су садржане колективне представе говорника о одређеном појму.¹ На основу већег броја радова и објашњења методолошких поставки етнолингвистичких истраживања под окриљем лублинске школе Ј. Бартмињског (исп. нпр. Бартмињски 2005, 2011, 2019; Ристић/Лазивић Коњик 2020), долазимо до свеобухватних увида о појму стереотипа – не само са лингвистичког аспекта већ и из угла других хуманистичких дисциплина – социологије, социјалне психологије, етнологије, комуникологије, филозофије. Стереотипу у раду приступамо као језичком феномену и посматрамо га кроз лексичке јединице и контексте у којима се стереотипна перцепција неког појма манифестује, ослањајући се на запажања Ј. Бартмињског (2019: 13) који стереотипе одређује као „слике предмета формиране у одређеним друштвеним оквирима искуства, које одређују шта предмет јесте, како изгледа, како дејствује, како га третира човек”. У лингвистичким истраживањима важан је семантички аспект стереотипа – он се „интерпретира помоћу појма конотације и описује на основу текстуалне документације као устаљена веза најмање два елемента која има логичку структуру суда, а као језички корелат има реченицу (или њен еквивалент)”

¹Пошто истраживање махом почива на когнитивистичком правцу у етнолингвистици, на појединим местима у раду уместо термина *стереотип* користимо *концепт*. Свесни разлика које неки истраживачи истичу у диференцирању ових појмова (Поповић 2008, Алефиренко 2010), третирамо их ипак као синониме, водећи се објашњењима Ј. Бартмињског (2019: 14), као и запажањем С. Ристић и И. Лазивић Коњик (2020: 86) да се ови термини у етнолингвистици могу изједначавати.

(Бартмињски 2011: 188). Имајући ово у виду, у раду и полазимо од значења етничких лексема и њихове конотативне семантичке компоненте, дакле, од лексиколошких тумачења етничких лексема, да бисмо на њих надовезали резултате етнолингвистичке анализе. За разматрање етничких стереотипа значајно нам је лингвокултуролошко тумачење овог појма у раду руског лингвисте Н. Ф. Алефиренка (2010: 411), који управо и користи термин *етнокултурни стереотип*, истичући да стереотип одражава однос између језика и културе и да се под њим подразумева ментални конструкт који је у корелацији са наивном сликом света.

За профилисање стереотипа о Балкану и Балканцима важни су и увиди о стереотипима до којих долазе истраживачи у социолошким и социјално-психолошким студијама. Костић и др. (2004: 521) етничке стереотипе дефинишу као „uprošćene i uopštene slike o osobinama pripadnika etničkih grupa”. Д. Попадић и М. Биро (1999: 89–91) користе синтагму „слика о другима”, те полазе од одређивања стереотипа као „uprošćenih, netačnih, teško promenljivih, široko rasprostranjenih negativnih slika” о другима. Посреди су „slike u našim glavama o svetu koji nas okružuje, a koje, pod uticajem kulture u kojoj živimo, formiramo i pre nego što imamo priliku da ga upoznamo na osnovu ličnog iskustva”. Запажамо да се у нелингвистичким студијама *стереотип* неретко изједначава са *негативним стереотипом*. Ми ћемо се у проучавању стереотипа ослањати на поставке лублинске школе и мишљење Ј. Бартмињског (2005: 167) да стереотип не подразумева само негативну оцену засновану на предрасудама него обухвата и позитивне и негативне особине одређеног појма у језичкој слици света говорника.

Етнички и етнокултурни стереотипи у србистичким истраживањима.

У првим деценијама XXI века, под утицајем интензивног развоја лингвокултурологије и етнолингвистике когнитивног усмерења, етнички стереотипи су постали врло уобичајен предмет интересовања у србистици. Методологијом лублинске школе етнолингвистике анализирани су хетеростереотипи о Грцима и Русима, као и аутостереотип о Србима (Ристић/Лазич Коњик 2020). Асоцијативна метода примењена је у анализи етнокултурног стереотипа о Турцима (Глигоријевић 2020), а компаративна анализа у представљању етничких стереотипа у фразеологизмима српског и словачког језика (Ђорђевић 2018). На колективну експресију према етницима у српском језику (и уопште на стереотипност етничких лексема као на језичку универзалију) указују и лексиколози (Драгићевић 2010: 102–103). Лингвокултуролошке увиде о етничким стереотипима доносе и истраживања пејоратива у српском језику, где се као једна од значајних лексичко-семантичких група уочавају погрдни називи за етнике (Јовановић 2018, 2021).

Конечно, елементи етнокултурних стереотипа профилисани су и у радовима лингвиста који су проучавали концепте географских пространа будући да су предмет анализе били мање или више стереотипизирани простори који се у колективној свести доживљавају као важни за регионално позиционирање Србије и српског народа и стога су важан фрагмент језичке слике света српских говорника. М. Богдановић (2015) представила је концепт Европе у савременом

српском језику и култури, а Р. Драгићевић концепт Истока и Запада у српском језику (2015).

Стереотипизирани Балкан у ранијим истраживањима. Стереотип о Балкану и Балканцима у језичкој слици света говорника српског језика може се профилисати на основу више релевантних извора. До сада није спроведено свеобухватно лингвистичко истраживање посвећено овом етнокултурном стереотипу, али су неке његове особине уочене и регистроване кроз анализу других појмова и концепата. За наше истраживање важни су увиди до којих је М. Богдановић дошла бавећи се концептуализацијом Европе у српској лингвокултури. Ауторка на материјалу описних речника утврђује да је у колективном поимању друштвено-језичке заједнице важна опозиција Балкан (Србија) – Европа, која се темељи на „уверењу о постојању два различита културна кода: европског и балканског, при чему се европским сматра све што је напредно, развијено, културно, модерно, а балканско је, напротив, све оно што је традиционално, неразвијено, конзервативно, варварско” (Богдановић 2015: 105). Стереотипну перцепцију Балкана и његових становника наговештавају и С. Ристић и И. Лазић Коњик (2020: 135) приликом профилисања аутостереотипа Срба у српском језику, и то кроз самоодређивање Срба као Балканаца и Србије као Балкана.

Бројни аутори су у социолошким анализама изнели релевантна запажања о стереотипном поимању Балкана и српској култури. Г. Ђерић указала је на негативну улогу националистичког позиционирања у формирању аутостереотипа Срба, јер је таква представа утицала на продубљивање јаза између „нас” и „других”. У таквој перцепцији и идентификацији важну улогу има и Балкан, преваходно „*njегово tretiranje na Zapadu*”, при чему ауторка констатује да „*’Balkan’ je ’drugost’, ’tamna senka’ ili ’prirepak Evrope*” (Ђерић 2005: 71). С. Радовић је у монографији „Слике Европе” (2009) истакао да је у профилисању Балкана као културног конструкта важан стереотип „моћнијег Другог”, тј. негативно виђење Балкана као варијације Оријента у западноевропској култури, при чему изједначавање балканизма и оријентализма доводи до додатне стигматизације Балкана у јавном дискурсу (в. Радовић 2009: 20–23). Аутор истиче и позитивне карактеристике стереотипа о Балкану, говорећи „о „разузданом, страсним и живућим” Балканцима/Србима, којим се прави отклон од „рационалног” Запада” (Радовић 2009: 124).

У овом истраживању стереотипа о Балкану и Балканцима представимо резултате до којих смо дошли анализом лексичког материјала из описних и асоцијативних речника српског језика, те анализом јавног дискурса – новинских текстова и коментара читалаца у електронским медијима, прегледом електронског корпуса српског језика, као и увидом у дискусију међу корисницима друштвене мреже Твитер.

Етници у лексичком систему и описним речницима српског језика. Лексемом *Балканац* примарно се у српском језику именује ’становник Балканског полуострва; онај који је пореклом са Балканског полуострва’ (РСАНУ; исп. и РМС, РСЈ), те се у лексикону ова реч класификује у подсистем етника – назива

за становнике неког насељеног места, области или државе (Симеон 1969). С аспекта лексикологије и структуре лексичког значења, етничке лексеме, као и остале ониме, карактерише одсуство десигната у семантичком садржају (Гортан-Премк 2004: 21–22), што значи да немају способност означавања, већ искључиво способност номинације појма (Драгићевић 2010: 102–103). Међутим, лексиколози запажају да се под утицајем спољашњих, ванјезичких околности, имена етника у српском језику могу „пунити значењем”, и то обично онда када су „њихови носиоци у суседским и културалним везама са нашим народом” (И., 102), односно, када су им историјске прилике наметале заједнички живот и развој. На овај начин могу се објаснити метафоричка значења неколиких примарних етника која бележе и наши описни речници – нпр. у РСЈ: *Турчин* ’2. фиг. округан, свиреп човек’; *Шваба* ’(често пеј.) припадник немачког народа, Немац; Аустријанац (из доба Аустроугарске монархије)’ и др. Историјске околности и друштвено-политички оквири у којима се налазио српски народ на овим просторима утицали су на лексички систем, те су у значење многих лексема уткане културолошке, етнолошке, историографске и др. информације у вези са појмовима на које реферишу. Вишевековно ропство под Турцима, као и периоди аустроугарске превласти у XVII и XVIII веку, па немачки нацизам, окупација и искуство Србије у Другом светском рату, утицали су на формирање стереотипне перцепције ових двају народа у нашем друштву, што је омогућило семантичку трансформацију у структури значења етника *Турчин* и *Шваба*. Лексеме којима се примарно само именују припадници етничких скупина односно становници одређене географске области у овим случајевима развијају метафоричка значења индуковањем сема колективне експресије.²

Међутим, није све културолошке наносе у вези са значењем и употребом етничких лексема могуће објаснити метафором заснованом на семама колективне експресије будући да нису увек посредни хетеростереотипи, нити је увек очигледан историјско-социолошки оквир у коме се формирао стереотип. Отуда верујемо да је когнитивно усмерена етнолингвистика понудила најбољи методолошки оквир за истраживање културних стереотипа у лексичком систему. Многи примери на основу којих ћемо покушати да реконструиремо стереотип Балканаца у српском језику наговештавају специфичну интерференцију хетеростереотипа и аутостереотипа у формирању колективне оцене народа који се географски и/или етнички везују за простор Балкана. Сва је прилика да дивергентност у поимању „балканског менталитета”, која долази до изражаја у начину на који говоримо о Балканцима, почива на свести о припадности српског народа заједници балканских народа. С тим у вези, уочава се поларизација која сугерише да говорници

² Под семама колективне експресије подразумевају се експресивне семантичке компоненте у структури лексичког значења, мотивисане представама и уверењима целе језичке заједнице о појму који је именован датом лексемом. Оне представљају имплицитне компоненте семске структуре једне лексеме, чији је садржај често непроверљив, а почивају на наивној слици света говорника одређеног језика, тачније на њиховој представи о одређеним појмовима, а не на реалним, постојећим карактеристикама тих појмова (Драгићевић 2007: 72–73).

српског језика као припадници српског народа на Балкану позитивно емоционално вреднују неке особине које се приписују Балканцима а које истовремено чине део садржаја аутостереотипа о Србима – срчаност, храброст, патриотизам, понос, патријархални морал итд., док као непожељне оцењују елементе који су такође присутни у националном аутостереотипу – некултурно понашање, примитивизам, лењост, неслога, рат, национализам (исп. Ристић, Лазић Коњик 2020: 107–137), али представљају и корпус „негативног сета вредности често приписиваних Балкану и у домаћим и страним наративима” (Радовић 2009: 127).

Балкан и Балканац у светлу системских језичких чињеница.³ Најпре ћемо на одабраном материјалу из *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ), те двају описних речника Матице српске – *Речника српскохрватског књижевног језика* (РМС) и једнотомног *Речника српског језика* (РСЈ) представити лексеме које указују на постојање етнокултурног стереотипа о Балкану и Балканцима у језичкој слици света српског језика. При реконструисању стереотипа, интересоваће нас како лексема *Балканац*, којом се примарно само указује на географско одређење појединца, развија полисемантичку структуру, те како се неке експресивно-евалутивне компоненте, као лексичка манифестација стереотипа, уочавају и у творбеном гнезду других речи мотивисаних истим топонимом.

Речник САНУ региструје апелативну именицу *балканац* у значењу ‘сиров, неуглађен човек’, које је потврђено примерима: (1) *Желео сам ... да не будем Балканац, већ исправан друг, који схвата брак као равноправну заједницу*; (2) *Тај тип је овде [у роману] изврсно скициран, тип нашег полуобразованог, несавесног интелегента материјалисте с идеалистичким залетима ... вулгаран, а опет деликатан. Балканац на пријелазу к европској цивилизацији*. На основу контекста примера у РСАНУ наговештавају се неки елементи стереотипа – како о балканским мушкарцима и њиховом опхођењу према женама, тако и о некултурним/необразованим Балканцима који се супротстављају цивилизованим Европљанима.

И у РМС етник и апелатив обрађени су као засебне одреднице, с тим што је лексема *балканац* у значењу ‘сиров, примитиван човек’ маркирана квалификатором погрд., који указује на њену прагматичко-стилску вредност и негативну експресивност. Коначно, на лексичко-семантичку повезаност апелатива *балканац* са етником, тачније на метафоричку заснованост експресивног значења – указује РСЈ, представљајући ове две семантичке реализације у истом речничком чланку: ‘Балканац 1. становник Балканског полуострва. 2. (балканац) пеј. сиров, прост, нецивилизован, примитиван човек’. Оваквим поступком у лексикографској обради је етнокултурни стереотип јасно лексикализован тј. пејоративно зна-

³ При навођењу примера из лексикографских извора у раду поштујемо ортографска решења која су примењена у сваком појединачном речнику (како у леми тако и у примерима), док ћемо у свом тексту доследно писати лексеми великим словом – *Балканац*, било да се односи на етника било да подразумева опште значење ‘човек који се понаша на одређени начин’.

чење регистровано је као секундарна реализација у полисемантичкој структури примарног онима.⁴

Стереотипно перципирање Балкана и Балканаца у српској језичкој слици света очитава се у описним речницима и приликом обраде лексема које припадају истом творбеном гнезду, а којима се именују различите активности, појаве, процеси у вези са балканским друштвено-културним приликама, начином живота, менталитетом и сл. У РМС то долази до изражаја при лексикографском опису именице *балканизам*: 'начин и систем живота балканских народа и држава; поступци својствени балканцима (по схватању Запада обично презриво); фиг. недовољна културна развијеност', уз пример који потврђује померање од географског ка културолошко-менталитетском одређењу: *Нема смисла ... да идеш такав. Бар ми, западњаци и интелектуалци, борци против балканизма, треба да смо људи*. Исту лексему региструје и РСЈ и маркира је квалификатором негативне експресивне вредности, при чему се у дефиницији још експлицитније одражава етнокултурни стереотип и непожељно понашање директно приписује Балканцима: *балканизам* '1. (обично пеј.) оно што је својствено балканцима, карактеристична својства, дух балканаца; некултурно, нецивилизовано понашање својствено балканцима; недовољна културна развијеност'.

У контексту новијих друштвено-политичких збивања на простору Балкана, односно распада Југославије и стварања независних држава од бивших чланица СФРЈ, лексема *балканизација*, чије је примарно значење у РСЈ 'увођење и примена балканских метода, особина, балканског начина, стила живота и сл., примане особина карактеристичних за живот, обичаје, културу и језик балканских народа' (исп. и РСАНУ, РМС) развила је и пејоративно секундарно значење у чијој је дефиницији такође одражено стереотипно поимање Балкана као простора честих ратова и неслоге народа који на њему живе: 'пол. пеј. цепкање, фрагментација неког мање-више целовитог подручја на више међусобно *завађених државица*'.⁵ Коначно, и дефиниција, односно стилско-прагматичка квалификација лексема *балканство* и *балканистина* у РСЈ (њихово семантичко изједначавање са већ описаном експресивном упућеницом) сугерише постојање стереотипа о Балкану и Балканцима у српској језичкој слици света '(обично пеј.) в. балканизам (1)'

Само РМС од свих описних речника, и то као засебну одредницу, региструје изведеницу женског рода *балканка* 'погрд. сирова, примитивна женска особа'. Ипак, реконструисање стереотипа о Балканцима на основу богате грађе ексцерпираних из других извора (о чему ће бити речи даље у раду), као и примери наведени уз лексему *балканац* у РСАНУ, показују да се сировост, примитивизам,

⁴ О неуједначеној лексикографској пракси при дефинисању апелативних значења примарних етника тј. постојању дивергентних решења (нпр. *балканац* као секундарно значење у РСЈ односно као засебна одредница – *Балканац* и *балканац* у РСАНУ и РМС) в. Маринковић/Јовановић 2012.

⁵ Оваква перцепција Балкана и односа међу балканским народима постоји и у западноевропским земљама, о чему сведоче многе социолошке и политиколошке студије (нпр. Радовић 2009: 48–49; Јансен 2001: 49).

некултурно понашање готово доследно приписују мушкарцима. Отуда лексикографско решење примењено у РСАНУ и РСЈ (изостанак системски креираног женског етника погрдног значења) прецизније одражава етнокултурни стереотип о Балканцима у српском језику.

Вербалне асоцијације. Особине стереотипа о Балкану и Балканцима могуће је разматрати и на основу материјала из *Асоцијативног речника српског језика* (АРСЈ) односно *Обратног асоцијативног речника српског језика* (ОАРСЈ). Лексема *Балкан* била је један од 600 стимулуса испитаника у анкетама на основу којих је израђен АРСЈ. *Балканац* и *Балканци* појављују се међу одговорима на овај стимулус, али и на стимулусе *груб, југословенски, Срби* (ОАРСЈ), на основу чега се већ називају неке од значајнијих особина стереотипа. Фреквенција појединих одговора испитаника на стимулус *Балкан* говори у прилог како стереотипној перцепцији Балкана као геополитички нестабилног и ратовима обележеног подручја, тако и амбивалентном колективном доживљају балканских народа – с једне стране негативном, где су Балканци груби, примитивни, сиромашни, несложни, темпераментни итд., а с друге стране – афирмативном, где су асоцијације на *Балкан* патриотизам, храброст, лепота и др.

Кроз одговоре на стимулус *Балкан* у АРСЈ, као и кроз одговоре из овог тематског поља на друге задате стимулусе, које доноси ОАРСЈ (*Балканац, Балканци, балкански, балкански мушкарац, балкански синдром*), покушаћемо да осветлимо неке значајне особине стереотипа о Балкану и Балканцима у српском језику. У анкети спроведеној приликом истраживања и израде АРСЈ учествовало је 800 испитаника, а на стимулус *Балкан* одговорило је њих 767, дајући при томе 244 различите вербалне асоцијације на ову реч-драж. Полазећи од констатације да „најфреквентније асоцијације одражавају начин категоризације појма” (Ристић, Лазич Коњик 2020: 123), размотрићемо и посебно прокоментарисати најчешће одговоре испитаника, уз осврт само на оне реакције које указују на важне особине стереотипа о Балкану и његовим становницима.⁶ Најфреквентнији одговор на стимулус *Балкан* јесте „полуострво” (78), четврти по учесталости је „Србија” (58), а шести „земља” (34), што показује да говорници српског језика *Балкан* примарно категоризују као географски простор на коме се налази и држава у којој живе, и то је неутрално позиционирање. Високофреквентне одговоре „Југославија” (18) и „Европа” (13) могуће је прикључити претходним одговорима и посматрати у светлу категоризације Балкана превасходно као географског простора, али ове реакције, с друге стране, могу представљати и важне особине мање-више негативног стереотипа о Балкану у наивној слици света српских говорника. О импликацијама стереотипизованог простора говоримо уколико вербалне асоцијације испитаника посматрамо кроз призму опозиције

⁶ Друга по учесталости реакција на стимулус *Балкан* јесте „експрес” (чак 67 пута + 3 пута енгл. „expres”), али сматрамо да она није толико вредна пажње са етнолингвистичког и лингвокултуролошког аспекта и није релевантна за истраживање стереотипа о Балкану и Балканцима. Посреди је атрибут у именичкој синтагми „Балкан експрес”, која представља назив популарног филма из средине 80-их година XX века.

Балкан – Европа, која уједно имплицира и дихотомије неразвијеност – развијеност, сиромаштво – богатство, традиционално – модерно и сл. (исп. Радовић 2009, Богдановић 2015), дакле, подразумевајући неку врсту квазиантонимског односа између стимулуса и реакције. На другом плану, асоцијативна веза *Балкан* – *Југославија* може подразумевати метафоричко-метонимијску (па и синегдохску) заснованост, уколико се посредством ширег географског простора лоцира ужи и обрнуто, али не неутрално, већ тако да се кроз конкретније просторно одређење концептуализују апстрактнији појмови који представљају компоненте негативног стереотипа о Балкану, а који припадају домену геополитичких односа и друштвено-културних обележја стереотипизованог простора – попут међунационалне нетрпељивости балканских народа, рата, страдања, сиромаштва и сл.

Неутралним вербалним асоцијацијама које сугеришу да говорници српског језика Балкан примарно категоризују као географски простор на коме живе могу се придружити и асоцијације које указују на значај Балкана као простора за самоидентификацију. Посреди су одговори у којима испитаници *Балкан* асоцијативно повезују са сопственом етничком припадношћу – „Срби” (9), „Србин” (3), „ми” (5), као и са припадношћу широј скупини народа који на њему живе – „Словени” (5).

За наше истраживање посебно су занимљиве реакције испитаника које недвосмислено указују на негативне особине стереотипа о Балкану и Балканцима у српској језичкој слици света. Колективна експресија најбоље се очитава на основу трећег по учесталости одговора на стимулус *Балкан*, а то је „рат” (53), који је заправо други по фреквенцији, јер се ова именица појављује и у множини, „ратови” (15). Истом асоцијативном пољу припада одговор „буре барута” (36), коме се придружују и појединачни чланови именичке синтагме као реакције на исти стимулус – „барут” (7), „буре” (6), те одговори „нестабилност”, „пропаст” (3), „неслога” (2), „бурност”, „немир”/„немири”, „страдање”, „сукоби” (1). Очигледно је да се број одговора у асоцијативном пољу рат у збиру приближава броју вербалних асоцијација на основу којих је Балкан неутрално категоризован као географски простор, што указује на изразито стереотипну перцепцију у наивној слици света српских говорника.

Низ одговора које налазимо у речничком чланку стимулуса *Балкан* у АРСЈ говори у прилог постојању негативног стереотипа о мушкарцима са Балкана, тачније о њиховој перцепцији у колективној свести друштвено-језичке заједнице као примитивних, некултурних, сирових, грубих и сл., на коју указују и описни речници српског језика приликом дефинисања етничке лексеме. У овом асоцијативном пољу као релевантне за профилисање стереотипа издвајамо најпре одговоре који експлицитно указују на то да, при категоризацији појма Балкан, говорници примарно перципирају мушке особе: „мушкарац” (8), „мушкарци” (4), „Балканац” (2), „бој” (2), „боу” (2), „Балканци”, „балкански мушкарац” (1), а затим наводимо и остале одговоре који су индикативни за формирање стереотипа и указују на типичне особине Балканаца уопште: „примитивизам” (3), „примитивци”, „балкански синдром”, „балкански темперамент”, „темпера-

мент”, „менталитет”, „некултура”, „необразованост”, „сиров”, „сировост”, „затуцаност”, „затупљеност” (1).

Део негативног стереотипа о Балкану и Балканцима чини представа о неразвијености простора, која имплицира и материјалну неситуираност његових становника. Овде се као релевантне реакције на стимулус *Балкан* издвајају „сиромаштво”, „рупа” (3), „беда”, „бедан”, „заостао” (2), „назадност”, „прљаво”, „прљавштина”, „пропадање”, „сиромашан”, „заосталост” (1).

Амбивалентност у профилисању стереотипа долази до изражаја када се претходно изнетим резултатима супротставе одговори испитаника чије примарне асоцијације на стимулус *Балкан* сугеришу изразито позитивне карактеристике овог географског простора и афирмативну колективну оцену Балканаца. Овде се могу сврстати одговори: „лепота” (4), „песма” (3), „музика”, „патриотизам” (2), „родољуби”, „светиња”, „смех”, „срећа” (1). Нека обележја која се Балканцима такође уобичајено приписују могу бити вреднована и као позитивна и као негативна у језичкој слици света, и то су: „традиција” (3), „патријархалност”, „патријархат” (1). Њихова дивергентност почива на могућој евалуацији традиционалног и патријархалног као застарелог, конзервативног, превазиђеног, што у колективној свести представља опозицију савременом, модерном, културно развијеном и може имплицирати да говорници и у овим случајевима позиционирају Балкан у односу на Европу а балканске у односу на западноевропске народе („ми” – „они”; „традиција, патријархалност” = „затуцаност” насупрот „модерности”, „развијености”, „слободоумности”).⁷ Имајући у виду да су испитаници, као говорници српског језика, махом српске националности, оваква перцепција може се тумачити и у контексту самокритичког вредновања сопственог етноса (исп. Ристић, Лазич Коњик 2020: 124), у прилог чему говоре и асоцијације аутоидентификације на стимулус *Балкан*: „ми” (5), „мој” (4), „наш” (2), као и одговори „инат”, „понос”, за које је анализа С. Ристић и И. Лазич Коњик (2020: 137) показала да су изражене карактеролошке особине Срба у профилисању националног аутостереотипа.

Балкан и Балканци у светлу анализе јавног дискурса. У наставку рада, језичку слику стереотипа о Балканцима у српском језику употпунићемо резултатима испитивања контекста у којима се лексема *Балканац* употребљава у јавном дискурсу.⁸ Грађу на којој је спроведено ово истраживање прикупљали смо у две фазе, са циљем да добијемо релевантан језички материјал који ће обухватити како публицистичке текстове, у виду електронских вести на онлајн-пор-

⁷ Исп. *патријархалан* у РСЈ: 'а. који се одликује, заснива на традиционалним својствима, начелима, за савремени свет застарелим схватањима, принципима, конзервативан, старински (најчешће у вези с породичним и уопште међуљудским односима): ~ васпитање, ~ средина⁷.

⁸ Определити смо се да у овом делу истраживања не анализирамо контексте у којима се појављује лексема *Балкан*, јер смо увидом у електронски корпус утврдили да су такви примери мање релевантни за профилисање стереотипа будући да се топоним махом појављује у политичком дискурсу, и то веома често у изјавама иностраних политичара које су пренете у српском медијима, у локацијама типа *Западни Балкан, ситуација/тензије/односи на Балкану* и сл.

талима, тако и примере из разговорног језика, репрезентованог коментарима читалаца на интернет-вести, као и дискусијом међу корисницима друштвених мрежа Фејсбук и Твитер. Корпус за овај део анализе формиран је аутоматским прикупљањем примера посредством софтверских алата – (1) апликације BigBoxData⁹ и (2) електронског корпуса SrWaC (Serbian Web Corpus). (1) Платформа BigBoxData омогућила нам је: а) претрагу новинских вести и коментара читалаца на званичним страницама портала „Политика”, „Вечерње новости”, „Блиц”, „Данас”, Информер” „Б92”, „РТС” и „Ало” на Фејсбуку, и то према задатој кључној речи (*Балканац*, у свим морфолошким ликовима) – од децембра 2019. године; као и б) прикупљање кратких коментара и дискусија корисника друштвене мреже Твитер, према кључним речима у виду хештега (*Балканац*), од маја 2022. године. Овим путем у корпус за истраживање стереотипа о Балканцима уврштено је око 230 резултата (јединица текста у којима се појављује задата реч, укључујући и новинске вести и коментаре читалаца на те вести, односно твитове у којима је употребљена). (2) Електронски корпус SrWaC претраживан је према задатим упитима чији је циљ био да се пронађу текстуалне целине (сачињене од једне или две реченице) у којима се реч *Балканац* појављује у свим падежним облицима једнине и множине. У овој фази ексцерпције грађе дошли смо до још 224 примера.

Анализа овог дела корпуса доноси важне увиде о колективном вредновању Балкана и Балканаца у српској језичкој слици света. За разлику од асоцијативних тестова, на основу којих је креирана донекле амбивалентна слика овог географског простора и његових становника, контексти из јавног дискурса у којима се реализује етничка лексема указују на доминацију негативне представе о Балканцима у савременом језику. У представи Балканаца у коментарима читалаца на онлајн-вести, као и у белешкама корисника друштвене мреже Твитер долази до изражаја аутоиронија и самокритички однос, што је производ идентификације говорника са негативним особинама стереотипа, али и њихове потребе за дистанцирањем од вредности које су колективно оцењене као непожељне. Посреди су примери који сведоче о томе да у доживљају друштвено-језичке заједнице постоји изједначавање српског етноса са балканским, те је у оваквим случајевима могуће говорити о формирању аутостереотипа. С друге стране, многи примери из јавног дискурса показују да се тзв. „балкански менталитет”, тј. комплекс негативних карактерних особина, облика понашања, система вредности и начина живота, приписује управо „Балканцима” као имагинарном другом, а будући да у поимању говорника није конструисана идентификација на релацији Срби – Балканци, на основу великог броја оваквих примера профилише се нека врста хетеростереотипа, у коме долази до изражаја опозиција ми – они, добро – лоше,

⁹ Посреди је напредан софтвер који омогућава прикупљање, претрагу, класификацију и анализу велике количине података са интернета према разним критеријумима и са различитим циљевима. За потребе већег броја истраживања која ће спроводити чланови тима пројекта Јавни дискурс у Републици Србији, платформа BigBoxData примењује се као алат за прикупљање грађе из медијског и јавног дискурса, као и за њену лингвистичку анализу на свим језичким нивоима.

позитивно – негативно. Из позиције говорног лица које је носилац једног вредносног система – Балканци се као „други” експлицитно критикују, уз апострофирање конкретних негативних особина.

Навешћемо неке од најистакнутијих особина стереотипа о Балканцима, до којих долазимо анализом преко четири стотине контекста из јавног дискурса. Интересантан је са лингвокултуролошког аспекта већ податак да се у 30-ак примера лексема *Балканац* појављује у колокацијама са придевима *типичан*, *класичан*, *просечан*, што имплицира да унутар друштвено-језичке заједнице постоји колективно знање и некакав консензус о уобичајеним, свима познатим, карактеристикама које се приписују Балканцима, и то доследно мушкарцима: *Suština većine pesama je da je prosečni Balkanac alfa mužjak; Ovaj muškarac je tipičan Balkanac; Klasičan balkanac ... ženu vidi jedino u kuhinji i u krevetu (SrWaC, приступљено 20. 10. 2022).*¹⁰

Међу негативним особинама стереотипа, које се евидентирају анализом јавног дискурса о Балканцима, јесу ЗАТУЦАНОСТ, ЗАСТАЛОСТ, НЕОТЕСАНОСТ, НЕКУЛТУРА (*Balkanac ostade zatucani balkanac; Baš fali jedan Balkanac, onako ... zatucan i prizeman; Prvenstveno mislim na klasičnog zatucanog Balkanca, ... koji ... smatra da biti muško u stvari znači fizički se obračunavati sa svojom devojkom/ženom; Taj nakaradni pogled na svet se svodio na svima nam poznatu tužbalicu o nekulturnom Balkanu i zaostalim Balkancima*); НЕОБРАЗОВАНОСТ (*Типично rezonovanje neobrazovanog balkanca. Kad nešto ... prevazilazi tvoje intelektualne sposobnosti, proglaši za glupost; Tako bi nama, neukim Balkancima, [господин] pokazao ... šta su prave umetničke ... vrednosti*); ПРИМИТИВИЗАМ (*То је класично razmišljanje jednog Balkanca, da ne kažem primitivca; Vidimo ko stoji iza Kusturičinih portreta Balkanaca kao razuzdanih primitivaca; Svaka čast belosvetskim zaverenicima koji su našli da se istresaju na osam miliona primitivnih Balkanaca; Možda sam ja primitivni i neuki balkanac, ali mi ... nije jasna ova evropska demokratija*); СИРОВОСТ, ГРУБОСТ (*Pustite mene sirovog Balkanca; Ako si fin onda si pi (da se ne izražavam), ako si grub onda si Balkanac*); ХОМОФОБИЧНОСТ (*Prvenstveno mislim na klasičnog zatucanog Balkanca, radikala, koji je homofobičan; Nisam se susretao sa pederima i ne bih ni voleo da me neki startuje, mislim da bih ga odvalio od batina – pa neka neko i kaže da sam surov balkanac; Pokažimo im paradu ponosa. Priznajem, balkanac sam, Srbin, sa viškom testosterona; Kao svaki pravi Balkanac podseća nas da Pera i Steva ne mogu da se prošetaju Knez Mihailovom ulicom držeći se za ruke*).

Примери из јавног дискурса на основу којих се у овом раду профилише стереотип о Балкану и Балканцима у српској друштвено-културној заједници потврђују и неке резултате досадашњих лингвистичких и социолошких истраживања о односу према Србији као геополитичком простору, тј. о њеном регионалном позиционирању у географским и културним оквирима (Драгићевић

¹⁰ Свим изворима из корпуса SrWaC, којих се наводе као примери употребе лексеме *Балканац* приступљено је 20. 10. 2022. и тај се датум даље у раду неће истицати. У примерима су додати дијакритички знаци латиничним словима тамо где их у оригиналу није било, како неодговарајућа графика не би ометала праћење текста.

2015, Радовић 2009), као и о перцепцији балканских народа у наивној слици света српских говорника (Попадић/Биро 1999; Костић и др. 2004). У великом броју примера примећено је експлицитно или посредно изједначавање, поистовећивање Балканаца (о којима је у контексту реч) са Србима, при чему говорно лице заузима став „ми – Срби – Балканци”, супротстављајући балкански/српски етнос и менталитет западњачком, европском, и то чешће у самокритичном, аутоироничном тону: *Možemo se sporiti oko njegove ličnosti, obrazovanja i ideološke orijentacije (zapadnjak ili balkanac); Balkanac neće nikada biti Švabo; Možda si otišao sa Balkana u tu Evropu, ali ta Evropa nije ušla u tebe, već si ostao tipičan Balkanac; Zato je svaki Balkanac ustremljen ka evropskom zapadu, simbolu slobode; Balkanci bi Evropu videli kao jedinu silu koja može da natera balkanske političare ... da poštuju zakone; Pravo je pitanje zašto Evropi uopšte treba Balkan i balkanski svet; Taj nakaradni pogled na svet se svodio na ... tužbalicu o nekulturnom Balkanu i zaostalim Balkancima, kod kojih ništa ne valja, i težnju ka tobože kulturnom i civilizovanom Zapadu, gde sve valja*). Пеђе се у примерима из разговорног језика припадност балканском етничком простору истиче као позитивна особина: *Nikad nisam bio ponosniji da sam Balkanac a ne Švaba, Francuz ili Englez; Gledaš sve previse sterilno kao da si skandinavac a ne balkanac; On je balkanac, a i ja sam, i Srbin i time se nosim, a ti pali bato na zapad i budi fin*). Анализирани контексти говоре у прилог запажањима С. Радовића о интериоризацији страних стереотипа о Балкану и Балканцима у српском јавном дискурсу, а као последица тога јавља се и „аутоегзотизација” у представљању сопственог етноса (Радовић 2009: 141).¹¹ Полазећи од увида у домаћу и страну социолошку литературу која указује на постојање хетеростереотипа у представи о Балканцима и Србима у Западној Европи, С. Радовић констатује да су се особине стереотипа „другог” о нама могле одразити на самопоимање и аутодескрипцију српских говорника о себи самима, као представницима српског етноса (в. о томе Ристић, Лазић Коњик 2021: 129–134), али и као репрезентантима балканског менталитета.

У профилисању етнокултурног стереотипа о Балканцима важан аспект чине представе о понашању балканских мушкараца, при чему је у јавном дискурсу у првом плану непоштовање и ниподаштавање жене и њене улоге у партнерском односу, као и критика уврежене перцепције мужевности и пожељних карактеристика „правог” мушкараца. Оваквих је примера у корпусу, посебно у дискусији међу корисницима Твитера највише, што указује на једну од најистакнутијих особина етнокултурног стереотипа о Балканцу у језичкој слици стварности. Он је патријархалан, конзервативан, љубоморан, задрт (мање-више неутрално конотирано), али и груб, агресиван, примитиван (изразито негативно конотирано): *Ti si samo glupi balkanac koji je navikao da vredi žene* (Твитер, 12. 9. 2022); *Pa ta prva [жена] ga šutnula [...]* *Jer Balkanac* (Твитер, 9. 10. 2022); *Kada prosečan Balkanac*

¹¹ Аутоегзотизација објашњава се као „стратегија којом се интернализује (макар несвесно и/или невољно) поглед другог и моћнијег”, а она може бити последица глобализације, те усвајања и „модификација страних (и посредно домаћих комерцијалних) културних текстова о нама” (Радовић 2009: 141).

grli svoju ženu? Kada vozi auto u rikverc (Твитер, 3. 9. 2022); Treba mi ... *nežan muškarac* svetskih pogleda ... *a ne Balkanac* (Твитер, 26. 8. 2022); ON KAŽE DA JE NA ŽENI DA ODRŽAVA KUĆU A ON NE MORA NIŠTA DA RADI. Jeste *balkanac* (Твитер, 18. 7. 2022); Pored njega Elton Džon izgleda kao *mačo balkanac* (Твитер, 11. 6. 2022); Slažem se da je *ispao džukela*, ipak je *Balkanac* (Твитер, 27. 5. 2022); *Balkanac* pravi *mačo muškarac* (Твитер, 16. 5. 2022); Sonja je posle venčanja rekla da se *ponašаш kao Balkanac*. Da li joj braniš da izlazi? (SrWaC); Preko ноћи postaje *klasičan balkanac* који *ženu vidi* jedino u kuhinji i u krevetu; Ovaj muškarac je *tipičan Balkanac*, [...] krajnji je tradicionalista, *sa zastarelim pogledima na žene* i veze. On je porodičan čovek, koji obožava da komanduje; Lepe mu etiketu seljaka, *balkanca* i *ženomrscа*.

Вукајлија – речник сленга. О јасно профилисаним негативним особинама стереотипа о балканским мушкарцима сведочи и постојање ове одреднице у онлајн-речнику сленга на сајту *Вукајлија*, који пописује и на шаљив начин описује речи и изразе у савременом разговорном, колоквијалном језику и жаргону. Имајћи у виду запажање Ј. Бартмињског (2011: 47) о томе да разговорни језик и стил најбоље репрезентују распрострањену варијанту савременог језика, и овај извор узели смо као релевантан за профилисање стереотипа. У опису лексичких јединица на овом сајту читава се аутоиронија и самокритика српских говорника у позиционирању сопственог етноса у односу на балкански. Етнокултурни стереотип се профилише у шаљивим дефиницијама одредница *Балканац* (1) „Веомо уравнотежена личност. Можда споро мисли, али зато брзо доноси закључке“; (2) „Био је Титов Југословен. Након распада Југославије даје себи титулу балканца. Не зна које су границе Балкана. Завршио основну, у врх главе трогодишњу браварску или сл. Нон стоп саре како је уморан, иако по читав дан ништа не ради“ (НЕОБРАЗОВАНОСТ, НЕДОСТАТАК ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ, ЛЕЊОСТ); *Титичан балканац* „Израз који се обично користи за човека српског порекла који је дебео, ружан, малтретира жену, не ради ништа. А ако ипак ради углавном су то послови као камионџија, аутомеханичар, и слично. Такође од кућних послова не ради ништа осим испијања пива, гледања утакмица и спавања ако је исту гледао у кафани са истим таквим типичним балканцима“ (АГРЕСИВНОСТ, СИРОВОСТ У ОДНОСУ ПРЕМА ЖЕНИ, ЛЕЊОСТ, НЕСИТУИРАНОСТ). Иронија у формирању стереотипа о Балканцу, која се може тумачити и у контексту аутостереотипа говорника српског језика о себи самима, долази до изражаја и у дефиницијама одредница *чаробњак* „Балканац који има стан, ауто, посао и није у кредиту“, *рупа* „Најчешћа ствар на коју налети Балканац када гурне руку у џеп“ (ЕКОНОМСКА НЕРАЗВИЛЕНОСТ БАЛКАНА, СИРОМАШТВО), *Европејац* „Балканац који у складу са модерним трендовима подржава геј бракове, а мала је вероватноћа да би на такву свадбу отишао“ (ОПОЗИЦИЈА БАЛКАН – ЕВРОПА, ТРАДИЦИОНАЛНО – МОДЕРНО, али и ХОМОФОБИЧНОСТ).

Закључне напомене. У раду су реконструисане неке особине стереотипа о Балканцима у језичкој слици света српских говорника, на основу анализе лексикографског материјала у описним речницима српског језика РСАНУ, РМС и

РСЈ, као и у асоцијативним реченицама АРСЈ и ОАРСЈ. Негативан стереотип о Балкану као географском и друштвено-културном простору, који је профилисан у истраживањима с аспекта социологије и социјалне психологије потврђен је и кроз лингвистичку анализу јавног дискурса о Балканцима у савременом српском разговорном језику и језику масовних медија.

Углавном се ослањајући на методолошке поставке когнитивне етнолингвистике лублинске школе Ј. Бартмињског, али и уз неопходан осврт на традиционалну лексичко-семантичку анализу, представили смо како се у српској лингвокултурној заједници перципирају Балканци. Елементе етнокултурног стереотипа Балканаца није било могуће реконструисати без фрагментарне анализе коцепта Балкан, која је спроведена на основу резултата теста вербалних асоцијација на стимулус *Балкан*, тако да је профилисање стереотипа етника на многим местима у раду прожето или чак засновано на реконструкцији стереотипа о етничком простору.

У наивној слици света говорника српског језика која проистиче из анализе вербалних асоцијација, Балкан је, с једне стране, неутрално одређен као географски простор – полуострво, територија где се налази земља у којој они (као концептуализатори) живе: Балкан – Србија; док је с друге стране профилисан као стереотипизирани простор рата, сукоба, страдања. Асоцијативни тестови наговестили су и негативан стереотип балканског мушкарца у српском језику и култури, а особине тог стереотипа затим су потпуније представљене кроз анализу контекста употребе лексеме *Балканац* у јавном дискурсу. Када су у питању карактерне особине, Балканци су профилисани као некултурни, примитивни, необразовани; сирови и груби у односу са женама; конзервативни и хомофобични. Примећена је и дивергентност у позиционирању говорника српског језика (Срба) у односу на Балканце, и то: самоидентификација и поистовећивање српског етноса са балканским (ми – Срби – Балканци) или пак дистанцирање од њега, што резултује формирањем опозиција Балкан – Европа; Балканци – Европљани; лоше – добро; примитивизам/неразвијеност – култура/развијеност. Уобичајеније је да се из позиције говорног лица Балканци представљају као „други” (хетеростереотипно профилисање), а уколико постоји аутоидентификација (Балканци = Срби), уочава се самокритичност и иронија у виђењу сопствених обележја. Ретко се на основу језичког материјала профилишу позитивне особине Балканаца (топлина, срчаност, понос, патриотизам), док се приврженост традицији и патријархалност могу тумачити амбивалентно (као афирмативне карактеристике или пак као опозиција развијеном, савременом у колективној представи).

ЛИТЕРАТУРА

Алефиренко 2010: Николай Фёдорович Алефиренко, Языковые стереотипы русского этнокультурного пространства, *Przeгляд Wschodnioeuropejski* 1 (2010): 405–424.

Бартмињски 2011: Жежи Бартмињски, *Језик – Слика – Свет*, Београд: Slovo Slavia, 2011.

Бартмињски 2019: Ј. Бартмињски, О профилисању појмова с тачке гледишта когнитивне етнолингвистике, у: Дејан Ајдачић (ур.), *О вредностима у српском језику 2*, Београд: Алма, 2019, 7–36.

Богдановић 2015: Маријана Богдановић, О концепту *Европа* у савременом српском језику и култури, у: Дејан Ајдачић (ур.), *О вредностима у српском језику*, Београд: Алма, (2015): 98–124.

Глигоријевић 2020: И. Глигоријевић, Истраживање етнокултурних стереотипа на примеру стимулуса Турци и Турчин у асоцијативном тесту, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 50 (1), 129–145.

Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.

Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.

Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010.

Драгићевић 2015: Рајна Драгићевић, О концептима *Истока* и *Запада* у српском језику, у: Дејан Ајдачић (ур.), *О вредностима у српском језику*, Београд: Алма, 2015, 162–187.

Ђерић 2005: Г. Ђерић, *Pr(a)vo lice množine. Kolektivno samopoimanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, I. P. „Filip Višnjić”.

Ђорђевић 2018: Кристина Ђорђевић, Етнички стереотипи у фразеологији српског и словачког језика, у: А. Дучевска (ур.), *Имињата и фразеологијата*, Скопље: Филолошки факултет *Блаже Конески*, 133–146.

Јансен 2001: S. Jansen, *Svakodnevni orijentalizam: Doživljaj 'Balkana'/'Evrope' u Beogradu i Zagrebu*, Filozofija i društvo XVIII, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd 2001.

Јовановић 2021: Ј. Јовановић, Пејоративи у номинацији човека у српском језику, *Јужнословенски филолог* LXXVII/1, стр. 127–162.

Јовановић 2018: Ј. Јовановић, *Лексика погрдног значења у именувању човека у српском језику*, Необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.

Костић и др. 2004: А. Kostić, D. Gavrilović, J. Nedeljković, Uloga nauke u demistifikovanju etničkih stereotipa balkanskih društava, у: Lj. Mitrović i dr. (ur.),

Regionalni razvoj i integracija Balkana u strukture EU – balkanska raskršća i alternative, Niš: Filozofski fakultet Institut za socijologiju, 519–545.

Маринковић/Јовановић 2012: И. Маринковић, Ј. Јовановић, О проблему полисемантичке структуре лексема из класе етника у српском језику, у: С. Гудурић (ур.), *Језици и културе у времену и простору I* (тематски зборник), Нови Сад: Филозофски факултет, 463–473.

Попадић/Биро 1999: D. Popadić, M. Biro, Autostereotipi i heterostereotipi Srba u Srbiji, *Nova srpska politička misao*, 1–2 (1999): 89–109.

Поповић 2008: Љ. Поповић, *Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе*, Београд: Филолошки факултет, 2008.

Радовић 2009: С. Радовић, *Слика Европе, Истраживање представа о Европи и Србији на почетку XXI века*, Посебна издања, Књига 67, ур. Радојчић Д. Београд: САНУ, Етнографски институт, 2009.

Ристић/Лазић Коњик 2020: С. Ристић, И. Лазић Коњик, *Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020.

Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska, 1969.

Извори

АРСЈ: Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика*, Београд: Београдска књига – Филолошки факултет у Београду – Службени лист СЦГ.

Вукајлија, речник сленга (<http://vukajlija.com>)

ОАРСЈ: Рајна Драгићевић, Предраг Пипер, Марија Стефановић, *Обратни асоцијативни речник српског језика: од реакције ка стимулусу*, Београд: Службени гласник – Београдска књига.

РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI, Српска академија наука и уметности, Београд, 1959–.

РСЈ: *Речник српског језика*, Матица српска, Нови Сад, 2007.

BigBoxData, апликација, <https://bigboxdata.com/>

SrWaC (Serbian Web Corpus), електронски корпус српског језика, https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=srwac&struct_attr_stats=1&subcorpora=1.

Jovana B. Jovanović

STEREOTYPE ABOUT THE BALKANS IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

Based on the methodological assumptions of the Lublin school of cognitive ethnolinguistics, the paper profiles the stereotype of Balkan people (and the Balkans) in the linguistic image of the world of Serbian speakers. The features of the ethnocultural stereotype are determined: 1) through the analysis of systemic linguistic facts contained in the descriptive dictionaries of the Serbian language (RSANU, RMS, RSJ); 2) through the results of experimental research of verbal associations in associative dictionaries (ARSJ and OARSJ); as well as 3) by researching public discourse: a) journalistic texts in electronic media and b) conversational language – represented by readers' comments on online news and discussion among users of social networks. The goal is to shed light on the stereotypical perception of the Balkans as a geographical and socio-cultural area through the linguistic analysis of relevant sources and to determine the characteristics that the linguistic and cultural community attributes to its inhabitants in a naive image of the world of the Serbian language.

Key words: stereotype, ethnic, Balkan people, Balkans, linguistic image of the world, ethnolinguistics, Serbian language.